

BAKA ISTVÁN: A KISFIÚ ÉS A VÁMPÍROK: ÚJ AURÓRA 1988/3

A hihetetlen, a csodás, a misztikus a mindennapok megszokott világához mérve az. Azonban az író nem a különlegességre vadászik, ha valamirevalónak tartja magát, akkor éppen a mindennapok világáról akar írni. Csakhogy mi, olvasók nemigen tudunk, akarunk elszakadni a megszokott látókörünktől. Nem véletlen és nem is írói praktika Örkény István javaslata: „Szíveskedjék terpeszállásba állni, mélyen előrehajolni, s ebben a pozitúrában maradv a két lába között hátratekinteni.” Kevesen érzik meg a humorban, az iróniában a „tarts tükröt a természetnek” szándékát. Ám a jelent nem csak a groteszk szemszögéből lehet ábrázolni. Élesebb, egyértelműbb az ellentét a közönséges és a magasos szféra között, annál is inkább, mert ennek szentsége mellett még inkább kiugranak annak a hibái.

A jelen kötet írásai nem a képzelet és a valóság misztikus összefonódásának sajátos megfogalmazásai. Baka István rólunk, nekünk akar mondani valamit. Valamit... könnyen elveszhetne a szerző a kor divatos fantasztikus, pszichohorror történeteiben, ha nem tudná: mit akar mondani. Ugyanakkor elkerüli a didaktikusságot. A tudatos kompozíció az érett költő elgondolása. Korábbi kötete, a *Szekszárdi mise* (1984) szintén követte a lírai alkotásaiban bevált gyakorlatot. Baka István kivételes, fordításokban is iskolázott beleérző képességéről van szó. Megrendítő versei jelentős részében történelmi személyiséget idéz. Olyan rekonstruált beszélgetések ezek, amelyekben Baka összemossa a kérdező és a felelő személyét. Mélyreható életműismeret az alapja e műveknek, olyan szintű műveltség, amelynek bakai megfogalmazása feledteti velünk, hogy Baka szólal meg Vörösmarty, Ady Széchenyi szavaival.

Az evokációra épülő történetek gazdag motívumrendszere működni kezd az olvasóban, arra készíti őt, hogy egyszerre tekintse a mű és a jelen valóságát, összevetve az emberi, de legálábbis az európai kultúra összefoghatatlan, mert szerteágazó egészével. A teremtett, művi világ már nem modell, élő szervezetként gyarapodik, változik és változtat. Baka kisregényei a múlt századi verses regények egyik alapélményét idézik föl: egyenrangúvá válunk az íróval, mert gondolatait folytatni tudjuk – részt veszünk a teremtésben. A misztikus, a csodás elem csak játékos eszköz, a műveltség mint értékteremtő, – viszonyító alap azonban egyszer csak rádöbbsent: ilyen a jelen világunk, ilyenek vagyunk mi. De te fabula narratur. Csak hát mégis nehezen tűrjük, ha egy az egyben szól rólunk. Szívesebben nevetünk másokon, akik egyek velünk, vagy borzongunk a mások sorsán, amely a miénk is.

A *Margit* című kisregénye az 1984-es év szenzációja lehetett volna, ha nem kerüli el figyelmünket. A szerző Goethe enciklopédikus művének egyik témáját használja fel. Kísérletének lényege, hogy a monumentális alkotást más dimenziókba helyezi. Műve – bár idézi a mintát – éppen úgy nem Goethe-utánczat, mint ahogy Madáché sem az. A kisregény műnemi, műfaji sajátosságai más teret adnak a jól ismert témának – és ez a torzítás (nem torzulás!) Baka élményvilágához igazodik. Ki ne ismerné fel az alkoholistává vált könyvtárosban Faust kiábrándult, halállal kacérkodó alakját? Ki ne venné észre, hogy ez a Margit inkább a *Vasárnap délután* (Szekszárdi mise 1984) Editje, mint Faust szerelme? Koleszár Béla nemcsak Mefisztó, de rokonságban áll Wolanddal is, szkeptikus érdektelensége mellett bemutatkozása is Bulgakov regényét idézi. A képzeletben megvalósuló vágyalom pedig Séner János utolsó éjszakáját. (*Szekszárdi mise*).

Számunkra nem a regény időkezelése érdekes, hanem e nemzedékre oly jellemző múltértelmezés új ötlete. Például Bereményi Géza a *Megáll az idő* című film forgatókönyvében úgy idézi fel a meghatározó kamaszkort, hogy egy konvencionálisan fontos ponton megszakítja a cselekményt, majd egy jelentéktelenebb időpontban újakezdi, s innen viszi folyamatosan, egyidejűleg mutatva be a létélményt. Baka nem memoárt ír, nem is fejlődésregényt. Hősének (nincs neve!) kényszerképzete, hogy viszonzatlan első szerelme hagyta magára boldogtalanná, értéktelenné, sikertelenné váló életének labirintusában. Itt jön Időgazda órás megkísértő próbája. A könyvtáros (azonosulásunkat az egyes szám első személy is megkönnyíti) elbukik: ő maga lesz okozója az önsorsrontó csalódásnak. A hétköznapra váló történet befejezésében van ugyan utalás a

másik szakrális, fenséges befejezésre, de ez a valóság mást követel: ilyen a vég. Nincsenek Margitok, csak Márták vannak. Nincs megváltás, de még csak az a nyugalom se jut szereplőnknek, amely Bulgakov Mesterének jár.

Bár az elgondolás alapjaiban azonos, mégis másmilyen a kötet címadó kisregénye, *A kisleány és a vámpírok*. Baka ugyanolyan gondos a szerkesztésben, mint amikor a fordítást csiszolja, vagy mívés versén dolgozik. A kisregény keretes szerkezetű, látszólag 13, valójában 12 fejezetből áll (az I. fejezetnek folytatása a XIII., ezt a kurzív betűk mellett az elbeszélő azonossága is bizonyítja). Lehetne töprengeni e számok kabalisztikus és babonás jelentésein is. A mű váltogatja az elbeszélő én és a narrátor nézőpontját, sőt az elbeszélő én világában is több nézőpontot különböztet meg. A sok idősíkból csak arról nem tudunk meg semmit, amelyik a „világégésre” vonatkozik, de erre az árnyaltan megrajzolt többiből visszakövetkeztethetünk. Mire kell ez a kísértet- (vampír-) história? Csak azért, hogy kínzott idegeink rafinált izgatásával oldjuk feszültségeinket? Nem hinnénk Már csak azért sem, mert a rémtörténetet egy nagyon erős abszurd helyzetre épülő szatíra ellensúlyozza. Mert bár valószínűleg az utolsó világháború után vagyunk, lehet-e komolyan venni a sárdi főispánt, a dolmai despotát, a tajvani helyőrség kéregető dandártábornokát vagy a bátyai sógunt...? Nevetséges, kicsinyes világ ez, mint Krleža Bankett Blitvában című regényének Közép-Kelet-Európája, de ugyanakkor félelmetes is. Nem a vámpírok lidércnyomása üli meg a lelkeket, hanem az elnyomás véres, nyomorító valósága. S ebből nincs kiút – mert nem az Dusek Ernő készülő diktatúrája, s nem az Bakó András közönye sem. Ebből a megoldhatatlan politikai helyzetből csak a misztikus út vezet ki, de a vámpírlét is csak a földi létezés túlvilági megfelelése. Egyaránt elvesznek az elnyomók és az elnyomottak, a felnőttek és a gyerekek, a sárdiak és a nem sárdiak. Félelmetesen kiábrándító a záróképben megvalósuló szövetség: „Két csapatban támadunk... Az egyik élén a főispán és Berkes Jenő száguld majd; a másikat Dusek Ernő alvezéremmel, én vezetem, EN, BAKÓ ANDRÁS, SÁRD EGYKORI MEGYEI VÁROS SEGÉDLEVÉLTÁROSÁ.”

Ez a mű is át- meg át van szöve motívumokkal. A legkevesebb az, hogy Baka a saját elbeszéléseiből ugyanúgy átvesz elemeket, mint ahogy kötetkompozícióiba korábbi verseit is beépíti. Jól felismerhető párhuzamban áll Szekszárd-Sárd-Tolna-Dolma, Baka István-Bakó András (a távolból felsejlik a segédlevéltárosra rímelő könyvtáros és Faust alakja); leleményes megoldás az, hogy a majd kétszáz évvel későbbi történetben a Szekszárdi mise szereplői ugyanazzal a karakterrel és névvel jelennek meg, vagy Bártfai Mihály (*Transzcendens etűd*) és Borgói Cézár megfeleltetése; telitalálat a jól ismert szerepkörű Lugosi Béla beemelése, vagy lord Ruthwennek, a klasszikus Drakula-történet figurájának szerepeltetése. Ha az irodalmi kapcsolódásokat vizsgáljuk, a szerzők hosszú sorát nevezhetnénk meg Borgesen, Csáthon, Goethén, Phlegonon és Polidorin kívül, sőt eszünkbe jut M. Forman bájos-groteszk ilmjé is, a Vámpírok bálja. A nevetés elmarad, fanyar kedvünk egyik oka, hogy tudjuk: amellet, hogy historia est magistra vite, az is igaz, hogy a jelenünkre, jelenünkből épül a jövő. Nem a kísértetek, vámpírok eljövendő ideje a fenyegető, hanem a sárdi helyzet.

Még az 1985-ös közléskor feltűnt, hogy a kisregény X. fejezetébe betétet helyezett el a szerző. Ez a téma tér vissza, immár szomorújátékká dolgozva *A korinthoszi menyasszony* című drámájában, amely a kötet záró darabja. Phlegon Az élő halott című elbeszélése, amely a motívumlánc kiinduló darabja, *A leány meg az isten* című kötetben olvasható. Ez a történet még csak egy érdekes történet. Goethe az 1797-ben írt *A korintusi menyasszony* című balladájában a kereszténység-pogányság ellentétével gazdagítja a témát. Baka mindkettőt ismeri, és ezeket módosítva új alkotást hoz létre a harmadik műnemben. Az eredeti rémmese ugyanazt a célt szolgálja, mint a vámpírtörténet az előző kisregényben. Van azonban néhány fontos különbség. Egyrészt a drámában Baka általánosan fogalmazza meg a korunkra is érvényes üzenetet. Másrészt a megelőző írásban volt ugyan egy ártatlan szereplő, de ő még akkor is csak gyerekek számát, ha nagybátyjának és olvasmányainak köszönhetően koraérett. Így nem lehet igazi ellenpont az alakja: nem is válik cselekvő személlyé. A drámában a Lány az egyetlen, aki ártatlan és igaz ember – ő viszont halott. Nem tudjuk, miért halt meg (Phlegon és Goethe művében sem volt ennek jelentősége), de ahogy a szereplőkkel és a szituációval megismerkedünk, egyre bizonyosabbak leszünk abban: ő nem erre a világra való. Kik ezek az emberek? A Kamasz, aki egyre jobban élvezi

az erkölcstelenség életiskoláját, s jólesően mártózik meg a becstelenségben, sőt büszke magára (a tanító följelentésére, a kivégzéseken való részvételre). Mentora, a Százados, aki cinikus nyíltsággal nevezi nevén a dolgokat, s akinek gerjedelme is viszolyogtató, hisz ebben is megmutatkozik: hogyan kész élni és visszaélni a hatalommal. Az Anya, aki taszítóan magakellettő, álszent viselkedésének csak a pletykától való félelem állít korlátokat – időnként. De nem válik ki e sorból a Vendég sem. Nem tudja őt megváltani exhibicionista, kései mártírsága, se Korintha szerelme: árulása, gyávasága folytonos. Phlegon művében még öngyilkos lesz a fiú, Goethe csak utal arra, hogy el kell vesznie -Bakánál életben marad. Ám ez az élet ugyanolyan vegetális csupán, mint a könyvtárosé lehet Márta mellett a nyitó kisregényben. Igaz, egyféle útja a Vendégnek már ismert előttünk, Bakó András sorsa. Van-e értelme annak, hogy az elviselhetetlen világot elviselhetőnek, sőt boldognak hazudjuk? Ha mérce is a halott Lány ártatlansága, igazsága, szerelme, vezet-e ez valamilyen megoldáshoz?

A művekre is, a kötet egészére is a szigorú megszerkesztettség a jellemző – másként nem is bírná el a motívumok, jelképek burjánzó világát. A szövegek stílusa nem csak a jeles költőt árulja el. Kiemelkedő szépségű Koleszár Béla monológja és órásműhelyének bemutatása, vagy az elégikus, halottünneplő, világégés utáni hangulat érzékeltetése, a gyermeki világ bensőséges rajza. A szomorújáték nyelvezetében Baka István azt a meggyőző drámai nyelvet fejlesztette ki, amely alapvetően más, sokkal szerencsésebb, mint *A völgy felett lebegő lány* feszes, művi ritmusa. Lazaságával, közvetlenségével ugyan a hétköznapi világához kapcsolódik, ám visszafogottságában hatalmas indulat rejtőzik, s így a műalkotás lényegi sajátjává válik. A szomorújáték nyelvezetében Baka István költő, epikus, drámaíró: a teljességre törekszik. E könyve méltó párja a *Döbling* című verseskötetének. Epikája nagyívű kibontakozást ígér, drámája pedig rendezőre vár. (*Szépirodalmi, 1988*) Varga Magdolna